

До спеціалізованої вченої ради К 11.051.12
Донецького національного університету
(м. Вінниця)

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію
Ібрагімової Наталії Вікторівни
на тему: «Правовий статус холдингів»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

Становлення ринкових відносин в Україні супроводжується пошуком альтернативних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання та нових способів управління господарськими процесами, одним з яких є створення групи підприємств на чолі з холдинговою компанією. У євроінтеграційних процесах України холдинги відіграють важливу роль, адже в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – угода про асоціацію), чільне місце відводиться положенням щодо дочірніх підприємств. Проте така економічна взаємодія потребує розробки додаткового законодавчого механізму Україною.

Холдинги залишаються привабливими для держави як відповідна форма, яка може застосовуватися для взаємодії роботи залежних державних підприємств, і за роки незалежності їх робота є усталеною. Разом з тим, холдинги – усталена форма підприємницьких зв'язків у всьому світі, тому

вони можуть стати альтернативою тим видам господарських об'єднань, що наразі невідомі європейському та американському праву.

Правовий статус холдингів важливий для з'ясування правових зв'язків між холдинговою компанією та корпоративним підприємством у процедурі «підняття корпоративної завіси», ефективного корпоративного управління та ідентифікації кінцевого бенефіціара. Юридичні механізми зазначених процесів є новими для українського законодавства, а їх впровадження не завжди є ефективним з огляду на неврахування як зарубіжної правозастосовної практики, так і економічних реалій України.

Деякі аспекти статусу холдингів розглядалися у роботах І. В. Бейцун, А. Р. Горбунова, С. М. Грудницької, Д. В. Задихайла, Т. Келлера, А. І. Кушнір, В. В. Лаптева, І. В. Лаптева, К. Я. Портной, І. С. Шиткіної, Г. В. Уманців та ін. Певні проблеми організації і діяльності холдингів висвітлені І. В. Лукач при дослідженні правового статусу холдингових компаній, однак, з огляду на прогалини в законодавстві та потреби правозастосовної практики, залишаються питання стосовно правового статусу холдингів, які потребують додаткового теоретичного опрацювання.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Н. В. Ібрагімової також підтверджується подальшим законодавчим розвитком правового становища господарських товариств. Так, наприклад, за останній час було прийнято декілька достатньо значущих актів законодавства в цій сфері: тільки протягом 2015 р. до Закону України «Про господарські товариства» було двічі внесено зміни, а до Закону України «Про акціонерні товариства» п'ять разів.

Про актуальність дисертаційної роботи Наталії Вікторівни Ібрагімової свідчить і її зв'язок з науковими програмами, планами, темами: вона виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Донецького національного університету МОН України за темою «Господарсько-правове забезпечення розвитку економіки України» (державна реєстрація №

0108U003267) та Чернігівського державного інституту економіки і управління МОН України за темою «Проблеми та перспективи вдосконалення законодавства» (реєстрація № 011U005743) (с. 4 дисертації, с. 4-5 автореферату).

Новизна результатів наукового дослідження

Дисертаційна робота Н. В. Ібагімової є комплексним системним дослідженням правового статусу холдингів, на основі якого обґрунтовано нові наукові положення щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Потрібно відзначити концептуально вірний підхід авторки до розширеного переліку виникнення залежності між суб'єктами господарювання, що є основною ознакою холдингу. Окремо варто виділити вагомий внесок у розробку процедури «підняття корпоративної завіси», що виявилось у розробці доповнень до Господарського кодексу України (далі – ГК) та пропозиції комплексного впровадження субсидіарної та солідарної відповідальності холдингової компанії.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, вивчення іноземного і українського законодавства, що регулює правовий статус холдингів, правозастосовчої практики автором, представленої дисертації, сформульовано ряд нових положень, що мають важливе наукове і практичне значення для подальшого розвитку науки господарського права України, дозволяють вийти на концептуальне осмислення господарсько-правового регулювання правового статусу холдингів, а також науково обґрунтувати необхідність подальшого вдосконалення відповідних нормативно-правових актів і практики їх застосування. Так, зокрема:

- розроблено авторську редакцію ст. 126-1 ГК «Холдинги» (с. 207-208 дисертації);

- запропоновано визначення холдингу як учасника господарських відносин, а саме – це група підприємств простої чи складної структури, до якої входить холдингова компанія та не менше двох корпоративних підприємств, які пов'язані з холдинговою компанією відносинами економічної та/або організаційної залежності, створена з метою досягнення спільних економічних цілей шляхом здійснення холдинговою компанією управління щодо корпоративних підприємств (с. 6, 30, 71, 174 дисертації.; с. 5, 9 автореферату), яке запропоновано включити до ст. 126-1 ГК (с. 208 дисертації);

- обґрунтовано введення презумпції субсидіарної відповідальності холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративного підприємства, змістом якої є те, що для звільнення від відповідальності холдингової компанії вона має довести, що її рішення, дії або бездіяльність не вплинули на визнання корпоративного підприємства банкрутом або порушення ним господарського зобов'язання чи правил здійснення господарської діяльності (с. 81-83, 91, 194-195 дисертації; с. 4, 8, 12 автореферату);

- запропоновано основні напрями удосконалення правової основи щодо статусу холдингів, а саме: 1) на рівні ГК України: включення холдингів до переліку учасників відносин у сфері господарювання; закріплення визначення поняття холдингу, закріплення основних положень щодо поділення холдингів на види; створення і припинення холдингу, майнових відносин у ньому, управління у холдингу; субсидіарної відповідальності холдингової компанії 2) на рівні Закону України «Про холдингові компанії в Україні»: зміна назви Закону на Закон України «Про холдинги»; закріплення визначення холдингу і його видів за тими підставами, які обумовлюють особливості правового статусу холдингів; конкретизація положень щодо складу учасників холдингу, створення і припинення холдингу із зазначенням переліку підстав набуття вирішальної залежності, способів створення холдингу, підстав для його припинення; врегулювання майнових й

управлінських відносин у холдингу із закріпленням права органів управління холдингової компанії приймати обов'язкові для корпоративних підприємств управлінські рішення і рішення щодо користування і розпорядження їх майном; встановлення субсидіарної відповідальності холдингової компанії за зобов'язаннями корпоративних підприємств, які вони взяли на себе, виконуючи її рішення; 3) на рівні підзаконних нормативно-правових актів – постанов Кабінету Міністрів України: встановлення порядку державної реєстрації холдингових компаній; порядку ведення Державного реєстру холдингових компаній України як невід'ємної частини Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; порядку щорічного оприлюднення холдинговою компанією своєї консолідованої фінансової звітності та фінансової звітності своїх корпоративних підприємств і інш.; 4) на рівні локальних нормативно-правових актів: конкретизація форм економічної та/або організаційної залежності корпоративних підприємств від холдингової компанії; закріплення механізму здійснення холдинговою компанією вирішального впливу на господарську діяльність корпоративних підприємств, виходячи із конкретних цілей кожного холдингу; визначення складу наглядової ради холдингової компанії, врегулювання створення при наглядовій раді постійно діючих і тимчасових комітетів і інш. (с. 8-9, 51-71 дисертації; с. 5-6, 10-11 автореферату);

- аргументовано, що для визнання господарської організації холдинговою компанією первинним виступає наявність у неї холдингових корпоративних пакетів акцій (часток), а не її організаційно-правова форма (с. 28-29, 41-40, 169 дисертації; с. 11 автореферату), що дозволило удосконалити визначення холдингової компанії через обґрунтування, що холдинговою компанією може бути визнана господарська організація незалежно від організаційно-правової форми, якщо вона володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами

акцій (часток) не менше двох корпоративних підприємств (с. 9, 80 дисертації, с. 5,11 автореферату);

- уточнено, що способами створення холдингу виступають засновництво або злиття; виділено етапи створення холдингу та конкретизовано їх зміст. Умотивовано, що об'єднання підприємств у групу з відносинами контролю-підпорядкування шляхом укладання організаційно-господарського договору (договірний холдинг) є холдингами тільки за фактом, оскільки у цьому випадку на теперішній час контролююче і залежні підприємства не відповідають легальним визначенням холдингової компанії та її корпоративного підприємства (с. 40, 90-98, 169, 216 дисертації.; с. 11, 15 автореферату);

- узагальнено моделі управління майном холдингу, як-то: 1) формування консолідованого бюджету або самостійних бюджетів корпоративних підприємств; 2) виділення майна корпоративних підприємств, формування і використання цільових фондів в холдингу з поширенням правового режиму спільної діяльності на основі об'єднання вкладів учасників; 3) надання без вилучення майна одного корпоративного підприємства в користування іншим учасникам з поширенням режиму спільної діяльності без об'єднання вкладів учасників або на основі договору оренди. (с. 10, 112-113, 168-169, 177, дисертації; с. 7, 12, 16 автореферату);

- обґрунтовано, що часткова правосуб'єктність холдингу виражається у тому, що в одних визначених законом відносинах, в яких беруть участь учасники холдингу, права та обов'язки набуваються всіма учасниками холдингу (корпоративні відносини, відносини із захисту економічної конкуренції, податкові відносини та ін.), а в інших, переважно, холдинговою компанією (відносини із визнання суб'єкта господарювання банкрутом, облікові (бухгалтерські) відносини і оприлюднення консолідованої фінансової звітності та фінансової звітності корпоративних

підприємств).товари (с. 9, 31, 71-72, 125-130, 171,175 дисертації; с. 6, 9, 13, 15 автореферату);

- заслуговує на увагу позиція авторки, що особливістю господарської правосуб'єктності корпоративних підприємств виступає те, що вона обмежується холдинговою компанією (с. 125-127, 130, 171 дисертації, с. 13 автореферату);

- обґрунтовано, що рівень залежності учасників холдингу обумовлює наявність двох видів відповідальності (с. 156-168, 172, 179, 208, 212-213 дисертації с. 5-7, 14, 17 автореферату). Визначено, що солідарну відповідальність холдингова компанія несе за зобов'язаннями корпоративних підприємств у випадках, передбачених законом чи договором (с. 156-160, 172, 179, 213-214 дисертації; с. 14, 17 автореферату), а субсидіарну відповідальність – за зобов'язаннями корпоративних підприємств (с. 156-168, 172, 179, 208, 212-213 дисертації с. 5-7, 14, 17 автореферату), що стало основою для розробки авторської редакції ч. 5 ст. 126-1 ГК (с. 208 дисертації) ст. 7-3 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (с. 212-213 дисертації).

Викладення матеріалу характеризується творчим підходом, виваженістю та логікою наведених доводів. Ретельний аналіз нормативного матеріалу та спеціальної літератури дав змогу дисертантці обґрунтувати теоретичні положення, які містять наукову новизну. Дисертація має чималу практичну цінність. У Висновках до дисертації запропоновано відповідні зміни, що потрібно внести до ГК та Закону України «Про холдингові компанії в Україні».

Основні положення дисертаційної роботи, що відображають розробленість теми і її новизну, містяться в публікаціях автора, посилання на які є як в самому тексті дослідження і, відповідно, в списку використаних в ньому джерел, а також в тексті автореферату дисертантки (с. 74-75, 173-174, п/н списку використаних джерел: 96-102; с. 17-19 автореферату).

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертаційного дослідження Н. В. Ібрагімової підтверджуються проведенням аналізом відповідного законодавства України, низки інших країн, спеціальної літератури з тематики дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, окремими матеріалами правозастосовчої практики (всього 234 найменувань).

Наукові висновки, положення, пропозиції і рекомендації, що містяться в дисертації Н. В. Ібрагімової, з достатньою повнотою відображені у відповідних публікаціях здобувачки, і вказані як в Списку використаних джерел по дисертації, так і в тексті автореферату по представленій на опонування дисертації (в кількості 14 публікації).

При цьому як публікації, так і автореферат дисертації з достатньою повнотою висвітлюють положення поданого на захист дослідження.

Результати дослідження апробовані дисертанткою участю на 7 наукових виступах, зокрема: XI науково-практичній конференції викладачів, співробітників та студентів ЧДІЕУ «Сучасні тенденції розвитку економіки, освіти та науки в контексті євроінтеграції» (Чернігів, 2007) всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку економіки, освіти і науки в контексті євроінтеграції» (Чернігів, 2008), міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації» (Чернігів, 2008), міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії та практики» (Чернігів, 2009), міжнародній науково-практичній конференції «Законодавче забезпечення економічної політики держави та юридична освіта» (Донецьк, 2009), міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми становлення і розвитку правової системи України» (Харків, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та

пріоритети» (Одеса, 2015); всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства» (Вінниця, 2015).

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Теоретичне і практичне значення результатів здійсненого дослідження полягає у можливості їх використання в навчально-методичних матеріалах. Результати дослідження використано у навчальному процесі при викладенні курсів «Господарське право», «Господарське зобов'язання» у Чернігівському національному технологічному університеті (акт про впровадження № 800/05-3024 від 16.10.2015 р.).

Висновки і пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані для удосконалення правового статусу холдингів.

Вони можуть стати основою для відповідного узагальнення практики застосування норм, які регулюють відносини щодо створення і діяльності холдингових компаній і корпоративних підприємств, управління у холдингу, відповідальності холдингової компанії і корпоративних підприємств, а також послужити для подальших наукових досліджень.

Зауваження щодо змісту дисертації та її оформлення

1. Авторка концептуально вірно визначає холдинги без прив'язки до організаційної форми, про що свідчить саме визначення холдингу як

учасника господарських відносин, а саме – це група підприємств простої чи складної структури, до якої входить холдингова компанія та не менше двох корпоративних підприємств, які пов'язані з холдинговою компанією відносинами економічної та/або організаційної залежності, створена з метою досягнення спільних економічних цілей шляхом здійснення холдинговою компанією управління щодо корпоративних підприємств (с. 7, 30-31, 175 дисертації, с. 4, 14-15 автореферату). Проте запропоновано включати холдинги до Державного реєстру холдингових компаній України, а моментом створення холдингу вважається момент державної реєстрації холдингової компанії у такому Державному реєстрі (с. 60-66 дисертації, с. 11 автореферату).

На нашу думку, формалізації холдингів не потрібно, оскільки відносини залежності є доволі нестійкими, а головна мета виділення холдингів полягає як раз у притягненні холдингової компанії до відповідальності з боргами дочірніх (або корпоратизованих підприємств). Саме тому ми не погоджуємося з аргументами на користь створення Державного реєстру холдингових компаній. Тим більше, що сама авторка висуває тезу на підтримку неформального способу створення холдингів: «Існує значна кількість суб'єктів господарювання, які в силу участі у статутному капіталі двох і більше суб'єктів господарювання можуть здійснювати вирішальний вплив на їх господарську діяльність, проте не підпадають під визначення холдингової компанії, оскільки створені, як правило, у формі товариства з обмеженою відповідальністю» (с. 52 дисертації).

2. Автором запропоновано, що у склад холдингу має входити не менше двох корпоративних підприємств (с. 7-8, 23, 26-27, 30, 175 дисертації, 4, 14-15 автореферату). Аргументація цієї ознаки холдингу відбувається через аналіз чинного законодавства (с. 26-27 дисертації), проте виведення такої ознаки потребує додаткової теоретико-юридичного обґрунтування. Ми

не погоджуємося з тим, що одне корпоративне підприємство не може підпадати під вирішальний вплив холдингової компанії, і вважаємо за доцільне поширювати спеціальне законодавство про холдинги і на холдинги, у складі яких є лише одне корпоративне підприємство.

3. Загалом підтримуючи автора у тому, що холдингова компанія з урахуванням інтересів холдингу в цілому здійснює управління господарською діяльністю корпоративних підприємств, виконуючи взяті на себе організаційно-господарські зобов'язання, перелік яких може бути конкретизовано шляхом укладання договору між холдинговою компанією і корпоративними підприємствами або прийняття відповідного локального нормативно-правового акту (с. 149, 179 дисертації, с. 13 автореферату), ми не можемо підтримати твердження, що повноваження наглядової ради і виконавчого органу холдингової компанії розповсюджуються не тільки на неї, а й на корпоративні підприємства, що зумовлено необхідністю виконання рішень загальних зборів холдингової компанії, які відповідно до закону спрямовані на організацію господарської діяльності цих підприємств (с. 148 дисертації). Зокрема, у своїй кандидатській дисертації ми писали про те, що такий трудовий та управлінський аутсорсинг не передбачено чинним законодавством¹. Більше того, норми Кодексу законів про працю, ГК, ЦК, Закону України «Про господарські товариства» та Закону України «Про акціонерні товариства» не містять положень, що рішення наглядової ради чи виконавчого органу можуть розповсюджуватися на інші господарські товариства. У цілому підтримуючи таку ідею аутсорсингу вважаємо, що такий процес не відповідає чинному українському законодавству.

4. На с. 110-111 дисертації є висновок про те, що холдингова компанія має право і можливість прийняти рішення не тільки щодо безоплатної передачі майна від одного учасника холдингу іншому, а й взагалі

¹ Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України : Дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.04 / І. В. Лукач. – К.: 2007. – С. 176-177.

здійснювати вплив на договірні майнові відносини цих суб'єктів. Безоплатна передача майна дозволяється чинним господарським законодавством, проте з огляду на те, що така операція має відбуватися за звичайною ціною, особа, яка передає майно, має сплатити ПДВ, а особа, яка отримує майно, має сплатити податок на прибуток², така операція є вкрай дорогою для всіх учасників холдингу.

5. У дисертації не враховані положення Угоди про асоціацію, які присвячені правовому становищу дочірніх підприємств. Зокрема п. 7 ст. 86, статті 88, 98, 99 Угоди про асоціацію регулюють окремі аспекти правового статусу дочірніх підприємств.

Загальний висновок по дисертації

Дисертаційне дослідження Ібрагімової Наталії Вікторівни на тему: «Правовий статус холдингів» є завершеною науковою працею, комплексним системним господарсько-правовим дослідженням правового статусу холдингів, в якому отримані нові, самостійні, науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання для науки господарського права – обгрунтування нових теоретичних та практичних положень у сфері правового статусу холдингів; а також розроблені конкретні пропозиції по удосконаленню господарського законодавства, яке регулює відносини щодо правового статусу холдингів.

Дисертація логічно побудована, оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, а її положення викладені чіткою та зрозумілою мовою. Зміст дисертації свідчить про вільне володіння автором темою дослідження, відповідний професійний рівень та практичний досвід.

² Безоплатна передача і ПДВ. – Режим доступу: <http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/48379.html>

